

betreft de inhoudelijke verantwoording de geïnteresseerde lezer naar zijn proefschrift verwijst. Gezien het feit dat *Refuseniks* bedoeld is voor een breed publiek, is die keuze nog wel te billijken, maar juist in het nieuwe hoofdstuk zou enige verantwoording welkom zijn geweest.

Het is daarnaast ook niet meer mogelijk na te gaan in hoeverre Buwalda kennis heeft genomen van recente literatuur. Het gegeven dat hij een aantal onjuiste beweringen uit zijn proefschrift hier herhaalt, lijkt erop te wijzen dat hij toch vooral die tekst als basis heeft genomen. Zo zou Nederland pas in de jaren tachtig eigen stappen in Moskou hebben ondernomen voor joden die wilden emigreren (69), terwijl het dat al in 1978 naar aanleiding van de arrestatie en veroordeling van Anatoly Sjtsjaranski deed. Minister Max van der Stoep zou de mensenrechten bij zijn bezoek aan Moskou in 1974 ook niet aan de orde hebben gesteld, terwijl hij daar juist — zo is uit andere bronnen bekend — van Brezjnev te horen kreeg dat deze dat Nederlandse cabaret niet zo kon waarderen. Overigens is deze frase van Henry Kissinger, die er evenmin over te spreken was. Opmerkelijk is daarnaast dat hij de, toegegeven, buitengewoon lange ambstermijn van de sovjetminister van buitenlandse zaken Andrej Gromyko al direct na de Tweede Wereldoorlog laat beginnen (25-26), terwijl dat feitelijk ‘pas’ in 1957 was.

Stilistisch is het boek soms wat staccato. Ook in het derde deel, waar Buwalda zijn eigen ambtsperiode beschrijft en de stijl levendiger wordt. Zijn andere boeken (bijvoorbeeld *Diplomatiek dagboek Moskou* uit 1992) en ook de talloze diplomatieke rapportages van zijn hand die ik heb gelezen, verraden een aangename stijl. *Refuseniks* haalt dat niveau niet. Het lijkt in een aantal opzichten ook op een haastklus: de naam van sovjetleider Brezjnev wordt bij voorbeeld op drie manier gespeld, maar nergens op de gangbare wijze. Her en der zijn zinnen het slachtoffer geworden van een al te achteloze toepassing van de ‘copy-paste’-functie. Maar dat doet weinig af aan het feit dat het een leesbaar en informatief boek is geworden, dat hopelijk inderdaad een breder publiek bereikt.

Floribert Baudet

R. de Groot, *Drie miljard verwijten. Nederland en Suriname 1974-1982* (Dissertatie Utrecht 2004; Amsterdam: Boom, 2004, 283 blz., € 27,50, ISBN 90 8506 025 7).

Ooit noemde premier Den Uyl de onafhankelijkheid van Suriname op 25 november 1975 het voornaamste wapenfeit van zijn premierschap. Wat echter een modeldekolonisatie had moeten worden eindigde in een desillusie die veroorzaakt werd door de militaire staatsgreep in 1980, de decembermoorden in 1982 en de verslechtering van de Surinaamse economie als gevolg van de stopzetting van de Nederlandse ontwikkelingshulp in 1982.

Drie miljard verwijten is een studie waarop de auteur in 2004 promoveerde en handelt over de politieke relatie tussen Nederland en Suriname in de jaren 1974-1982, met als specifieke vragen wat Nederland in deze jaren wilde bewerkstelligen in de relatie met Suriname en hoe het dat aanpakte. Als beginpunt is gekozen voor 1974, toen de nieuw aangetreden Surinaamse regering-Arron in februari 1974 verklaarde te streven naar de

realisatie van de onafhankelijkheid ultimo 1975, en als eindpunt 1982, toen Nederland na de decembermoorden de ontwikkelingsrelatie opschortte. De titel is een verwijzing naar het bedrag dat Nederland aan Suriname bij de onafhankelijkheid aan ontwikkelingshulp bood. Het exacte bedrag bedroeg daarbij niet 3 maar 3,5 miljard.

Het onderzoeksobject in deze studie is beperkter dan de vraagstelling doet vermoeden. De politieke relatie tussen beide landen is vooral toegespitst op het functioneren van de in 1975 ingestelde paritair Nederlands-Surinaamse commissie, de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname (CONS), die moest toezien op de besteding van de Nederlandse ontwikkelingsgelden in Suriname.

Tot het midden van de jaren zestig was het Nederlandse beleid met betrekking tot de onafhankelijkheid van de rijksdelen in de West vrij consistent. Nederland zou niet het initiatief nemen voor wijziging of opheffing van het statuut uit 1954. Eind jaren zestig kwam er een kentering in deze opstelling. Het in mei 1973 aangetreden kabinet-Den Uyl pleitte in zijn regeringsverklaring voor een eindbeslissing over het tijdstip van de onafhankelijkheid van Suriname en de Nederlandse Antillen.

Tot 1973 was er in Suriname geen politieke meerderheid aanwezig voor directe onafhankelijkheid. De invloed van radicale (Creoolse) intellectuelen die streefden naar onafhankelijkheid was onder de kiezers gering. In 1973 vond bij de verkiezingen in Suriname een omwenteling plaats, toen een verbond van hoofdzakelijk Creoolse partijen waarvan een kleine Creoolse nationalistische partij deel uitmaakte, aan de macht kwam. Deze regeringscombinatie verklaarde in haar regeringsverklaring te streven naar de realisatie van de onafhankelijkheid van Suriname uiterlijk eind 1975, een onafhankelijkheidsverklaring die bij een meerderheid van de Surinaamse bevolking als een complete verrassing kwam.

Hoewel de nieuw aangetreden Surinaamse regering op een uiterst krappe parlementaire meerderheid steunde, stelde de Nederlandse regering zich vierkant achter het Surinaamse kabinet op. Volgens De Groot werd de houding van het kabinet-Den Uyl inzake de onafhankelijkheid van Suriname gekenmerkt door een compromisloze vasthoudendheid aan wat werd verondersteld progressief te zijn. In de onderhandelingen tussen 1974 en 1975 toonde Nederland zich bereid Suriname een flinke hoeveelheid geld mee te geven in de vorm van ontwikkelingshulp. Die hulp zou de Surinaamse emigratie (naar Nederland) moeten verminderen en de sociaal-economische ontwikkeling van Suriname moeten stimuleren. Het hoofddoel van de Surinaamse onderhandelaars was primair het binnenhalen van zoveel mogelijk geld, waarbij zij een 'maximaliserende onderhandelingsstijl' toepasten in het benutten van Nederlandse schuldgevoelens over het koloniale verleden. Zij wisten dat Den Uyl en Pronk daar heel gevoelig voor waren. Nederland liet zich in de luren leggen, aldus De Groot. Het resultaat was uiteindelijk enkele miljarden aan ontwikkelingshulp als bruidsschat.

De paradoxale situatie was echter dat met de onafhankelijkheid van Suriname de Nederlandse bevoogding niet verdween. In het Nederlands-Surinaams verdrag van 1975 werd namelijk vastgelegd dat Nederland 'medeverantwoordelijkheid' droeg op het gebied van de ontwikkeling van Suriname, wat in de praktijk betekende dat Surinaamse ontwikkelingsprojecten getoetst zouden worden door de CONS.

Binnen de CONS was het volgens de auteur getouwtrek op emotionele gronden en nam men politieke beslissingen steeds op basis van door Suriname onvoldoende voorbereide documenten. De Nederlandse CONS-leden kregen nauwelijks politieke steun van minister Pronk, voor wie het vermijden van golven in de betrekkingen tussen beide landen vooropstond.

Het uitblijven van economische ontwikkeling, de grootschalige corruptie en de constante politieke strijd tussen regering en oppositie creëerden een dusdanig klimaat dat militairen onder leiding van Bouterse in 1980 de macht grepen. De militairen besloten niet zelf te gaan regeren en benoemden een burgerregering. Hoewel de Nederlandse regering en de grote partijen in de Tweede Kamer de staatsgreep ondubbelzinnig afkeurden, besloot de regering-Van Agt de burgerregering in Suriname te steunen om daarmee de terugkeer van de democratie te ondersteunen.

Voor de werkzaamheden van de CONS was de militaire coup aanvankelijk een goede zaak. De discussies binnen de CONS verliepen nu zakelijker dan in de jaren voorafgaand aan de staatsgreep en in het urgentieprogramma van de aangetreden burgerregering in 1980 werd serieus aandacht besteed aan de productieve sector. Wel bracht de toenemende schending van de mensenrechten door de militairen in 1981 en 1982 de Nederlands-Surinaamse relatie langzamerhand dicht bij het vriespunt. De decembermoorden in 1982 brachten het kabinet-Lubbers uiteindelijk ertoe de ontwikkelingsrelatie op te schorten.

Over de Nederlandse invloed op de Surinaamse democratie in de jaren 1974 en 1975 oordeelt De Groot negatief. De regering-Den Uyl negeerde in de periode 1974-1975 de oppositie in Suriname als relevante politieke factor. Ook op het functioneren van de CONS heeft De Groot kritiek. De Nederlandse sectie van de CONS achtte het niet mogelijk om voortdurend alle Surinaamse voorstellen af te keuren. Zij schipperde al gauw met de hulpvoorwaarden. Uiteindelijk manoeuvreerde Nederland zich in de positie van een lamme goedgekeurde.

Kenners van de Nederlands-Surinaamse relaties zullen in deze studie weinig verrassende zaken tegenkomen. Hierover zijn er de afgelopen dertig jaar aardig wat publicaties verschenen. De meerwaarde van deze studie is vooral gelegen in de inkleuring van de bestudeerde periode, omdat de auteur zich voor een belangrijk deel heeft gebaseerd op de verslagen van de CONS-vergaderingen en gesprekken met talloze hoofdrolspelers. Hierdoor krijgt de lezer een boeiende inkijk in de ontwikkeling van een 'belaste relatie' waarin emoties in plaats van zakelijkheid overheersend waren en hoe koloniale schuldgevoelens hebben geleid tot ondoordacht beleid aan beide zijden van de oceaan. Het gevolg van dit alles is het mislukken van wat in de optiek van Den Uyl en Pronk een modeldekolonisatie had moeten zijn.

Hans Ramssoedh

R. Bouwman, *De val van een bergredenaar. Het politieke leven van Willem Aantjes* (Dissertatie Vrije Universiteit 2002; Meppel: Boom, 2002, 439 blz., € 27,50, ISBN 90 5352 717 6).

In de titel van dit proefschrift, *De val van een bergredenaar*, zijn de meest intrigerende elementen in het leven van Willem Aantjes besloten. Aantjes was niet de eerste prominente anti-revolutionair (lid van de ARP) die van conservatief naar progressief opschoof. Zo spectaculair was zijn ‘beking’ dus niet. Hij was wel de enige die in weerwil van die ontwikkeling, die tegen het normale menselijke patroon van conservatiever worden naarmate de leeftijd stijgt indruiste, zijn positie in de top van de partij behield en zelfs nog kon versterken. Het verhaal hoe dat mogelijk is geweest moest nodig eens worden verteld. Roelof Bouwman heeft zich uitstekend van die taak gekweten. Ook het andere fascinerende aspect van Aantjes’ carrière, zijn wel heel abrupte terugtreden in november 1978 en de oorzaken daarvan, wordt uitvoerig en degelijk door Bouwman belicht. De auteur doet dat met een goed gevoel voor proporties. Aan de ene kant bekritiseert hij zonder er doekjes om te winden de handelwijze van Loe de Jong, de directeur van het (toenmalige) Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Diens aanpak werd gekenmerkt door haast, ijdelheid en geldingsdrang en was in zijn consequenties ondemocratisch. Bouwman noemt De Jong een ‘zelfbenoemd rijkszuiveraar.’ Aan de andere kant neemt hij ook Aantjes zelf koeltjes op de korrel. Wat de latere ‘bergredenaar’ (een benaming die verwijst naar een rede uit 1975 waarin Aantjes geestdriftig het hunkeren van de wereld naar christelijke politiek beschreef) in de oorlogsjaren deed kon eigenlijk al niet door de beugel, maar de economische manier waarop hij na de bevrijding met de feiten omging was — al viel er nog zoveel te ‘begrijpen’ — zeker niet te rijmen met zijn verantwoordelijkheden als mens en politicus. Het is al met al de vraag of dit boek Aantjes dienaangaande ‘rehabiliteert’, zoals sommigen hebben geconcludeerd. Als er al sprake is van een herwaardering of zelfs rehabilitatie, dan is het er toch een die de lezer met gemengde gevoelens achterlaat.

De in Bleskensgraaf geboren (1923) en aldaar opgroeiende Aantjes kreeg de sfeer en mentaliteit van de Gereformeerde Bond met de paplepel binnen. Ook al kenschetst Bouwman zijn milieu als relatief verlicht, de latere politicus voelde zich toch voortdurend blootgesteld aan ‘Gods strenge aangezicht.’ Dat zijn familie zich als lidmaten van de Nederlandse Hervormde Kerk aansloten bij de ARP was geen unicum, maar ook niet vanzelfsprekend. Het typeerde in ieder geval hun onafhankelijke opstelling. In de periode voor de oorlog zat Aantjes op het Marnix-gymnasium in Rotterdam. Hij was daar ‘in voor gekkigheid’ en betrok in discussies soms de positie van een dwarsligger. Of dat moet verklaren waarom hij er wel eens de nazi-sympathisant uithing, of dat er iets van meer principiële aard meespeelde, is onduidelijk. Hij kende Abraham Kuypers afkeer van Engeland en diens pro-Duitse gezindheid. Verder had hij een zekere bewondering voor de manier waarop Hitler de Duitsers weer aan het werk had gekregen. Over een gen tegen totalitaire ideologieën beschikte hij niet. Nadat de oorlog was uitgebroken vertoonde hij gekoketteer met zowel een verzetshouding als het tegenovergestelde. Het is zo men wil af te doen als puberale improvisatie, zonder wortels in een duidelijke overtuiging.